

СТАНОВИЩЕ
за дисертационен труд
за получаване на образователната и научна степен “Доктор”

Автор на дисертационния труд: Ангел Христов Петков, докторант към катедра „Историческо и систематично богословие“ на Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Тема: „Аскезата на древния християнски мъченик в сблъсък с традиционния езически морал“.

Автор на становище: доц. д-р Иво С. Топалилов (Институт за балканистика и Център по тракология – БАН).

Обсъжданият дисертационен труд е композиран в две части – аналитична и приложения. Двете са с почти еднакъв размер. Първата част включва Увод, три глави, заключение и списък на използваната литература, докато във втората са представени преводи на мъченическите актове до IV в. на български език от докторанта, върху които е базирано изследването в аналитичната част, или общо 391 стр.

Уводът (с. 8-39) представя актуалността на поставените в дисертационния труд проблеми, обект и предмет на изследването, цел, задачи и методи, както и преглед на направеното до този момент в литературата по тези проблеми. Основната цел: проучването на конфликтните точки между християнския мъченик и традиционния езически морал може бъде постигната посредством завършването на три основни задачи: изследване на сблъсъка между вярата на мъченика и езическата религия въз основа на мъченическите актове, на моралните ценности на християнството, и не на последно място изследване на актовете като литературно произведение и тяхното въздействие върху морала в епохата на Късната античност. Представят се методите на работа и нивото, до което е достигнало до този момент науката в този вид изследвания.

В първа глава (с. 40-85) е разгледана вярата на мъченика в контекста на окръжаващата го враждебна среда и съответно сблъсъка, който последвал от това. Този конфликт е изследван в исторически и теологичен аспект, като за целта е направен кратък обзор, както на историческите взаимоотношения между държавата и християнството от една страна, така и на духовните му аспекти от друга страна. Държавата и нейните представители са една неделима част от мъченическите актове като следването на нейните правила и изисквания довежда до този конфликт. Тук е необходимо да се отбележи, че основното изискване, което се свързва със задължителното почитане на култа към императора и неговия гений се проявява още от самото начало и е причина за много често мъченическата смърт на християните преди IV в. Лоялността към императора и неговия култ е и лоялността към държавата. Що се отнася до духовните аспекти е ясно, че езическата религия до голяма степен е изчерпала своята основна функция в религиозен, философски и морален аспект, бидейки част от политическата система, за разлика от християнството, което предлага непозната до този момент

концепция, при която акцентът е поставен върху конкретния човек, чието спасение се превръща в основна цел. Освен това, социалният аспект на християнството също оказва силно влияние върху привлекателността на тази религия и съответно засилва недоверието на римските власти, които в някои от случаите достигат до извършването на целенасочени гонения. Тук е необходимо да се отбележи, че едва ли гоненията на християните през последните години на управлението на Диоклециан могат да се включат към двете най-тежки имперски инициативи в този аспект. Ясно се очертава в тази глава мъченичеството на християнския мъченик от гледна точка на неговата вяра.

Втора глава (с. 86-130) изследва честта и достойнството на християнския мъченик представени в мъченическите актове в сравнение със съществуващия традиционен езически морал. Като пример за последният се представя гладиаторството и неговите морални ценности, в които се възпитавала тълпата, и чийто борби които се превърнали в едно от основните забавления в империята, но и мощно средство за извършването на романизация сред варварското население в римските провинции. Впрочем, самите *munera* не са приемани нееднозначно сред представителите на римския интелектуален и философски елит. Така или иначе, често християнското мъченичество е отъждествявано под една или друга форма с гладиаторството, предвид външните му белези. Те обаче не стъпват на една база, като мъченикът дори руши тази база със своята мъченическа смърт. Случаят на св. Поликарп, но не само, е особено показателен в този аспект. Дори се предполага, че непоколебимото отношение на християните, устояването на вярата и убежденията на всяка цена, както и приемането на мъченичеството с чест и достойнство, е оказало силно въздействие върху част от зрителите на *munera*, които впоследствие приели християнството. Християните внасят нов морал в обществото, непознат до този момент на римляните.

Освен в сравнение с гладиаторските морални ценности, честта и достойнството на мъченика са представени и в неговия сблъсък с римската правораздавателна система, като в актовете се набляга върху поведението на християнския мъченик в съда и по-скоро неговия разговор със съдията. Докторантът е прав да не приеме „теологизирането на насието“ чрез подражание на Христос от страна на мъчениците, както е предложено в литературата, тъй като контекстът, значението, но и символиката са коренно различни. Прави впечатление уважението с което се отнасят християнските мъченици към римската държава и нейните институции по време на съдебните дела на които проличава и недоверието, което са изпитвали властите към християните.

В последната, трета глава (с. 131-177), са изследвани тези морални аспекти от Късната античност, които са били под силното въздействие на мартириалната литература, но също така и на тези, които са били формираны като следствие от новото мислене, наложено от християнството, след управлението на Константин I. За да бъде това направено е необходимо и изследване на езическите аналогии на християнските мъченически актове, като например древногръцкия епос, където обаче се откриват и основни различия, атическата трагедия, с които

мъченическите актове са по-близки, притежавайки значителна част от нейните специфики, но с едно изключение – новите морални ценности, непознати за обществото и епохата до този момент, внесени от християните и произведенията на елинистическата ареталогия, където, въпреки сходствата на пръв поглед, се открива значителна разлика в идейната основа. Основната цел на мартириалната литература, а именно – да се предадат нови идеи по един достъпен за мнозинството начин, идеи, които водят до осъществяването на коренна промяна в обществото и съществуващия социален ред, обуславя и основното различие между тази литературата и съществуващите до този момент, въпреки наличието на значителни и съществени прилики.

В заключението (с. 178-186) са представени основните резултати от направеното изследване.

Библиографският списък (с. 187-195) е разделен на характерните за този вид изследвания две основни части: извори и преводи и изследвания, като са използвани български и чужди изследвания.

Приложението (с. 196-391) съдържа преводите на двадесет и седем извора, сред които мъченически актове, мъченичество, акт, писмо, завет, от които превода на двадесет и шест са дело на докторанта и се представят за първи път на български език. Без тяхното използване, аналитичната част на това изследване би била невъзможна.

С така представения труд докторантът се доказва като компетентен изследовател в разглеждана проблематика. Факт е, че темата не е сред особено популярните в литературата ни, но съчетаването на четирите аспекта при изследването на мъченическата литература, а именно – богословски, нравствен, юридически и литературен и проследяването на тясната връзка между тях, позволява разширяване на изследваната проблематика.

Разбира се, могат да се представят и критични бележки, което е неизбежно при една подобна работа. Моите критични бележки касаят основно историческата част на работата и то по-скоро някои нейни детайли. Така например, не мога да се съглася, че Октавиан Август е първият римски император (с. 41), а Рим – империя (с. 42). Действително, по времето на Август се променя държавната система на управление, но Рим в случая не се превръща в империя, а по-скоро в Принципат, начело на който е бил Август като принцепс. До края на II в., т.е. до времето на Септимий Север, всички управители на Рим са били августи и принцепси. Идеята, че след като попадне на сушата житото трудно достига до предназначението си (с. 42) ми се струва необоснована и лишена от логика. Не мога да се съглася и с т. нар. упадък на градовете, разположени навътре в континента (с. 43), като развитието на римските колонии по дунавския и рейнския лимес са доказателство за обратното. Смущаващо е и допускането, че за всеки мит се крие известна доза истина, като в случая става въпрос за легендата за Харпалика (с. 87). Едва ли гладиаторските борби са се зародили във връзка с траките, както навежда на мисълта това тази легенда. Известно е, че ролята на митовете и легендите е силно идеологизирана в зависимост от нуждите и потребностите на обществото, поради, което да се приеме а priori съществуването на историческа истина означава да се

приеме всяка амбиция на обществото за част от нейното минало. Тези бележки обаче са малозначителни и лесно биха могли да бъдат отстранени при едно публикуване на дисертацията.

Авторефератът представлява разширен синтез на дисертационния труд, а приложената справка с приносите е коректна. Списъкът с публикациите съдържа две публикувани такива, с което се покриват изискванията.

Всичко това ми дава основание да заявя категорично мнението си, че авторът на представения дисертационен труд Ангел Христов Петков, заслужава образователната и научна степен „Доктор“.

София,
19.08.2020 г.

доц. д-р Иво Топалилов: